

ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพุทธสถาน ที่ปรากฏในอุรังคธาตุ
นิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธาตุพนมและพระ
พุทธบาทเวินปลา จังหวัดนครพนม

A study of influence and practice on beliefs that appear in
the Uraṅgadhātunidāna (Legend of Phra That Phanom)
: Study only in the case of Phra That Phanom and
Buddhabatvernpla

พระครูศรีปริยัติการ (อรุณ อาจิชัย)

Phrakhrusripariyattikarn^๑

Received: November 10, 2021 Revised: June 11, 2022

Accepted: April 24, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาอุรังคธาตุนิทานกับพุทธสถานที่ปรากฏ
ในอุรังคธาตุนิทาน ๒) เพื่อศึกษาและ ๓) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับ
พระธาตุพนมและพระพุทธบาทเวินปลา โดยการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและ
สัมภาษณ์ผู้รู้จำนวน ๒๐ รูป/คน ผลการ วิจัยพบว่า ๑) อุรังคธาตุนิทานเป็นตำนานท้องถิ่นที่
กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลาง มีจุดเน้นที่การสร้างพระ
ธาตุพนม และต่อมาจึงมีการสร้างพุทธสถานในรูปพระธาตุหรือพระพุทธรูปขึ้นในสถานที่ที่
ตำนานระบุว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมา ๒) ชาวพุทธอีสานเชื่อว่าตำนานอุรังคธาตุนิทานเป็น
เรื่องจริงจึงมีศรัทธาเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปอย่างแนบแน่น ๓) ซึ่ง
ก่อกำเนิดการสร้างศิลปาคารทางพุทธศาสนาแบบ ”อุบมุง” หรือพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุสิ่ง

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
Buddhist studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Email:
sripariyattikarn.tit@mcu.ac.th

สำคัญและมีคุณค่าทางจิตใจ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ทั้งยังมีพิธีบูชาสักการะตามความเชื่อ ซึ่งส่งผลให้พระพุทธศาสนาเจริญสืบมาในดินแดนแถบนี้

คำสำคัญ : ความเชื่อ, ชาวพุทธอีสาน, พระธาตุพนม, พระพุทธบาทเวินปลา

Abstract

The objectives of this research were as follows: 1) to study the Uraṇḡadhātu relics and Buddhist places mentioned in Uraṇḡadhātunidāna, 2) to study and 3) to analyze the beliefs of Isan Buddhist people about Phra That Phanom and Phra Phutthabatvernpla. This qualitative research was done by analyzing the documents and interviewing 20 scholars. The results showed that: 1) Uraṇḡadhātu tales are local legends referring to the visit of Lord Buddha in the Mekong River Basin. There is an emphasis on the construction of Phra That Phanom. Later, a Buddhist place in the form of a relic or Buddha's foot was built in the place where the legend states that the Lord Buddha had visited. 2) Northeastern Buddhists believe that the Uraṇḡadhātu legend is faithful and therefore they have strong belief in Phra That Phanom and Phra Phutthabat. 3) The belief of the people gave birth to the Buddhist art in the style of "Um Mung" or stupa to place important and spiritual values such as the Buddha's relics, etc. Hence, various worshipping ceremonies were introduced based on the beliefs resulting the prosper of the Buddhism in this region.

Keywords: Belief, Northeastern Buddhists, Phra That Phanom,
Phra Phutthabatvernpla

๑. บทนำ

ความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น มีทั้งแบบเถรวาทและมหายาน ซึ่งดินแดนภาคอีสานมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นเลือดใหญ่และเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม ค้าขาย และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำสาขาในพื้นที่อีกเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนสามารถเชื่อมโยงติดต่อกันได้ ประกอบกับเคยเป็นที่ตั้งอาณาจักรสำคัญหลายยุคสมัยและพื้นที่มีลักษณะแอ่งกระทะ จึงทำให้มีบ่อเกิดอารยธรรมโบราณอยู่ ๒ แห่ง คือ ในที่ราบลุ่มสกลนครเป็นที่ตั้งอาณาจักรศรีโคตรบูรณะและที่ราบลุ่มโคราชเป็นที่ตั้งอาณาจักรศรีจนาศะ ทั้งยังเป็นศูนย์กลางที่รับเอาวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้าอโศกและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นิกายตันตระหรือวัชรยานสมัยพระนครและสมัยลพบุรีศรีวิชัย รวมทั้งพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ที่แผ่เข้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยด้วย กล่าวเฉพาะแต่พระพุทธศาสนาที่แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนภาคอีสานซึ่งมีทั้งแบบเถรวาทสมัยทวารวดีที่สืบมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกและแบบมหายานที่รับอิทธิพลของอาณาจักรมณฑล (นครวัดนครธม) หรือแม้แต่แบบลังกาวงศ์ที่แผ่ขยายเข้ามาในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม^๒ ทั้งในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารที่ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัย จึงได้นำเอาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่อีกด้วย ทำให้มีการสร้างและพัฒนาวรรณกรรมขึ้นมาโดยอาศัยเรื่องราวในชาดกและเรื่องเล่าท้องถิ่นมาผูกเข้าด้วยกันให้น่าสนใจจนกลายเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน^๓ ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธอีสาน ประกอบกับชาวอีสานมีกลวิธีในการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์บ้านเมืองไว้ในรูปแบบตำนาน เพื่อบันทึกความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองในดินแดนแถบนี้ไว้เป็นกรอบอ้างอิง ว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างไร^๔

^๒ มหาสิลา วีระวงค์, พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง 1946, (เวียงจันทน์: สำนักพิมพ์มณฑล, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๙.

^๓ อุดม บัวศรี, รศ., **วรรณคดีอีสาน**, เอกสารประกอบการสอน, (ขอนแก่น: ม.ป.ท., ๒๕๔๐), หน้า ๒๙. (อัดสำเนา)

^๔ ธวัช ปุณโณทก, **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทยลาว: ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์อักษรกิจ, ๒๕๓๐), หน้า ๕๐-๕๗.

โดยวรรณกรรมที่กล่าวถึงตำนานบ้านเมืองและพุทธสถาน ซึ่งเป็นประเภทวรรณกรรมประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมตำนาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวพุทธอีสาน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ นั่นก็คือ อรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยมีเนื้อหา กล่าวถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของพระพุทธองค์และทรงพยากรณ์ว่าในอนาคตจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา และจะมีผู้มีบุญมาสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมให้เจริญรุ่งเรืองตามกาลสมัย ทั้งยังได้ระบุถึงพุทธสถานในบริเวณนี้อีกด้วย เช่น พระธาตุภูสี พระธาตุหลวง พระธาตุอิงฮัง พระธาตุพระบาทโพนฉั่น ซึ่งอยู่ในฝั่ง สปป.ลาว พระธาตุเมืองหล้าหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงงัว ในจังหวัดหนองคาย พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุดุม ในจังหวัดสกลนคร และยังมีรอยพระพุทธรูปบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระพุทธรูปบาทเวินปลา จังหวัดนครพนม เป็นต้น^๕

จากการที่มีพุทธสถานปรากฏในอรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายอยู่ในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งชาวพุทธอีสานมีความเชื่อเคารพบูชาต่อพุทธสถานเหล่านั้นจนเกิดเป็นอารยธรรมอีสาน เช่น พุทธศิลป์แบบอุบลมุง เป็นต้น และประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่ทรงคุณค่า โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาซึ่งเป็นพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้น ซึ่งจะเป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อ ๑) เนื้อหาของอรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่กล่าวถึงพุทธสถานในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นพื้นฐานความเชื่อของชาวพุทธอีสาน ๒) ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา และ ๓) อิทธิพลความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาในด้านต่าง ๆ จึงมีการศึกษาความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาขึ้น

^๕ กรมศิลปากร, อรรถาตุนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑.

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

- ๑) เพื่อศึกษาอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) กับพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน
- ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา
- ๒) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา” นี้ เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจถึงอุรังคธาตุนิทานกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาที่ชาวพุทธอีสานเคารพบูชา จนกลายเป็นอารยธรรมและประเพณีวัฒนธรรมในที่สุด ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารวิชาการงานวิจัยและตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. ศึกษาและรวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) และวรรณกรรมอีสานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้
๒. ศึกษาและรวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสืองานวิจัย เอกสารวิชาการและวารสารที่เกี่ยวข้อง
๓. กำหนดบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ ได้แก่ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนและพระสงฆ์ในพื้นที่วิจัย แห่งละ ๑๐ รูป/คน รวมเป็น ๒๐ รูป/คน
๔. ลงพื้นที่วิจัยทำการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๕. ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยผู้ให้ข้อมูลหลักที่คัดเลือกไว้แล้ว

๖. รวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดต่อไป

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้ วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) ศึกษาอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) กับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน พบว่าอุรังคธาตุนิทาน เป็นวรรณกรรมเชิงศาสนาและเป็น “ตำนาน” ที่บันทึกเรื่องราวการเผยแผ่พระพุทธ-ศาสนาและบ้านเมืองใน สปป.ลาว รวมถึงภาคอีสานของไทย โดยได้รับอิทธิพลจากตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนนอกอินเดียของล้านนา เช่นตำนานพระเจ้าเลียบโลกและคัมภีร์ชินกาลาบาสีปรกณ เป็นต้น โดยมีแนวคิดสำคัญแทรกอยู่ในอุรังคธาตุนิทาน คือ เรื่อง ๑) พระอุรังคธาตุและการประดิษฐานพระอุรังคธาตุ ณ ภูกำพร้าว ๒) การประทับรอยพระพุทธบาท ๓) บ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง ๔) หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ๕) ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค และ ๖) บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง โดยมีองค์ประกอบของเรื่องคือการเสด็จมาสู่ภูกำพร้าว เพื่อ ๑) พยากรณ์บ้านเมืองและสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ๒) ประทับรอยพระพุทธบาท และ ๓) ปราบพญานาค สำหรับวัตถุประสงค์ของการแต่งคือ เพื่อ ๑) เป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) กำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ๓) เขียนประวัติศาสตร์ ๔) เชิดชูเกียรติยศและ ๕) เล่าประวัติวัดพระธาตุพนม โดยผู้แต่งเดิมนั้นเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๕ พระองค์ได้แต่งไว้ที่เมืองอินทปัตถ์และถูกค้นพบในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารและต่อมาถูกเรียบเรียงใหม่โดยพญาศรีไชยชมพู่ ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยเนื้อเรื่องได้อธิบายพระราชประวัติของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช และกล่าวถึงพุทธสถานในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งหมด ๑๕ แห่ง ที่อยู่ใน สปป.ลาว ๕ แห่งและภาคอีสานของไทย อีก ๑๐ แห่ง รวมทั้งพระธาตุพนมและรอยพระพุทธบาทเวินปลาด้วย

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) เพื่อศึกษาความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธบาทเวินปลา จังหวัดนครพนม พบว่า ชาวพุทธอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธบาทเวินปลาที่เกิดจากการต่อยอดความเชื่อจากการได้ศึกษาเนื้อหา

ของอรัญชาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ประกอบกับมีพุทธสถานเป็นหลักฐานยืนยันชัดเจน^๖ ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงมีการสักการบูชาตามวิถีแห่งความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบมา โดยประดิษฐ์เครื่องสักการบูชา เช่น ดอกไม้ ฐูปเทียน ชันหมากเบ็ง ชันห้า และปราสาทผึ้ง เป็นต้น^๗ ซึ่งความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นถือว่าเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มคนที่แต่ละท้องถิ่นอาจจะแตกต่างกันไปตามคตินิยมและเนื้อหาของความเชื่อ โดยตำนานอรัญชาตุนิทานมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นเนื้อหาร่องที่แฝงอยู่กับความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา เช่น ความเชื่อเรื่องเทพารักษ์ ความเชื่อเรื่องนาค ความเชื่อเรื่องข้าโอกาส เป็นต้น^๘ ซึ่งชาวพุทธอีสานมีความเชื่อในลักษณะดังกล่าวและมีความเกี่ยวข้องกับทั้งพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา ทำให้กล่าวได้ว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางเป็นพื้นที่รอยต่อของกระแสความเชื่อแบบดั้งเดิมกับกระแสความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่แผ่ขยายเข้ามาในยุคนี้ได้อย่างผสมกลมกลืนโดยไม่มีความขัดแย้ง^๙ ซึ่งเนื้อหาของอรัญชาตุนิทานได้หลอมรวมเอาหลาย ๆ คติความเชื่อเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่นำหนักไปที่พระพุทธศาสนาและการสร้างพระธาตุพนม ซึ่งทำให้ผู้ที่ได้ยินได้ฟังแล้วเกิดความเชื่อได้ง่ายขึ้น^{๑๐} และก่อให้เกิดวัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งอารยธรรม ซึ่งเป็นพุทธศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลจากพระธาตุพนม และเป็นเสมือนเครื่องหล่อเลี้ยงให้พุทธสถานทั้งสองแห่งได้รับการปฏิสังขรณ์สืบมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา พบว่า ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมจะ

^๖ สัมภาษณ์ หมง อภัยโส, ไวยาวัจกรวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๗ สัมภาษณ์ แม่ชีบุญมี นิวงษา, หัวหน้าแม่ชีวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๘ สัมภาษณ์ พระเทพวรมณี, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, เจ้าคณะจังหวัดนครพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๙ สัมภาษณ์ พระเทพวรมณี, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, เจ้าคณะจังหวัดนครพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^{๑๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ประหัต มั่นตะ, กรรมการไวยาวัจกรวัดพระธาตุพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน ดังเช่น การสร้างเจดีย์ ซึ่งปรากฏทั่วไปในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง และการบูชาสักการะในโอกาสต่าง ๆ ที่เหมาะสม ดังนั้น พระธาตุพนมจึงเป็นที่สนใจของผู้ที่ศรัทธาและนักท่องเที่ยวทั่วไป^๑ ทั้งนี้ เป็นเพราะพระธาตุพนมหรือภูเก้าพร้าในอุรังคธาตุนิทานนั้น เป็นเป้าหมายหลักในการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า โดยผู้แต่งกำหนดให้เป็นแก่นของเรื่อง และพรรณนาถึงการสร้างพระธาตุพนมไว้อย่างชัดเจนจนคนรุ่นต่อ ๆ มาเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง และบุคคลในเรื่องมีตัวตนจริง^๒ นอกจากนี้ พระธาตุพนมยังได้รับการเอาใจใส่ของชนชั้นปกครองในอดีต จนทำให้พระธาตุพนมกลายเป็นแบบอย่างของการสร้างเจดีย์หรือธาตุต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขง ซึ่งได้ยึดเอาแบบพระธาตุพนมเป็นหลัก ภายใต้แนวคิดเรื่องการทำอุบะมังหรืออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น^๓

ส่วนพระพุทธรูปบาฬีนาถได้ถูกกล่าวถึงในอุรังคธาตุนิทานเพียงสั้น ๆ เนื่องจากไม่ได้เป็นแกนหลักของเรื่อง ประกอบกับสถานที่ประดิษฐานอยู่ในแม่น้ำโขง ซึ่งในฤดูน้ำหลากและมีน้ำท่วมยาวนานกว่าหน้าแล้ง ทำให้การรับรู้ของคนทั่วไปยังไม่เป็นที่กว้างขวางเหมือนกับพระธาตุพนม แต่ชาวพุทธอีสานก็ยังให้ความสำคัญบูชาสักการะตามที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาด้วยความเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า^๔ ทั้งยังเคยได้รับประสบการณ์บางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายด้วยหลักเหตุผลได้ จนนำไปสู่ความเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปจริงตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานด้วย^๕ นอกจากนี้ยังพบว่าความเชื่อของชาวพุทธอีสานที่เกี่ยวกับพุทธสถานทั้งสองแห่ง ได้ส่งผลต่อการกำหนดระเบียบประเพณี เช่น การจัดงานเฉลิม

^๑ สัมภาษณ์ พระครูสุตเจตยานุรักษ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม เจ้าคณะตำบลธาตุพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๒ สัมภาษณ์ นันทอรทัย อภัยโส ประชาชนชาวตำบลธาตุพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๓ สัมภาษณ์ อาจารย์หมิง อภัยโส กรรมการไวยาวัจกรวัดพระธาตุพนม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓.

^๔ สัมภาษณ์ นายเรือง บ้องกัน, มัคคทายกวัดโพธิ์ไทร (วัดพระพุทธรูปบาฬีนาถ) บ้านเวินพระบาท ตำบลเวินพระบาท อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๓..

^๕ สัมภาษณ์ นายสุชิน สีเพ็ง, ผู้ใหญ่บ้านบ้านเวินพระบาท ตำบลเวินพระบาท อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๓.

ฉลองประจำปี อันนำมาซึ่งเศรษฐกิจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจอย่างยั่งยืนในชุมชนอีกด้วย

๕. อภิปรายผล

สำหรับประเด็นความเชื่อเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งชาวพุทธอีสานได้รับรู้และมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา โดยตำนานอุรังคธาตุนิทานและผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมประจำท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น) ที่ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง และมีความเห็นว่าในดินแดนล้านช้างมีคติการสร้างและการบูชาพระธาตุโดยผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๑ จึงได้สร้างพุทธสถานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมและมีการบูรณะปฏิสังขรณ์สืบมาตามแต่ละยุคสมัย และสอดคล้องกับการศึกษาของอติเทพ ผาทา ในรายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งกล่าวโดยสรุปว่าพุทธสถานที่ถูกสร้างขึ้นในดินแดนลุ่มน้ำโขงด้วยอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับอุรังคธาตุนิทาน เป็นหลัก^๒ ในประเด็นความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลานั้น ถือว่าเป็นความเชื่อที่เกิดจากตำนานอุรังคธาตุนิทาน ซึ่งเป็นทางเชื่อมต่อของความเชื่อทางศาสนาพุทธโดยมีพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาเป็นสัญลักษณ์กับความเชื่อแบบดั้งเดิมที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในเชิงจารีตที่จะละเว้นเสียมิได้ เช่น การถวายข้าวพืชภาคของข้าโอกาส และการเลี้ยงเทพารักษ์หรือผีเจ้าเฮือนสามพระองค์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของทศพล อางหาญ ที่ศึกษาเรื่องการสืบทอดความเชื่อเรื่องข้าโอกาสพระธาตุพนม ที่ระบุว่าประเพณี

^๑ พระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง, ดุษฎีนิพนธ์สูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๖๐, หน้า .

^๒ อติเทพ ผาทา.ดร. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม). สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(๒๕๖๒, หน้า .

เหล่านี้ข้าโอกาสพระธาตุพนมต้องปฏิบัติจะละเว้นเสียมิได้^๑ และการดำเนินการของข้าโอกาสต่อจารีตต่าง ๆ ที่จะละเว้นเสียมิได้ดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นการบูชาคุณของพระพุทธรูปโดยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น) ที่ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง ซึ่งกล่าวว่าการบูชาพระธาตุหรือเจดีย์ของชาวล้านช้างถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธรูปด้วยวิธีการบูชาทั้งสอง^๒ และความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา^๓นั้นได้ก่อให้เกิดอารยธรรม เช่น คตินิยมการสร้างอาคารแบบอุบมุงหรือการจำลองพระคันธกุฎีที่ประทับของพระพุทธรูป เป็นต้น และวัฒนธรรมที่เป็นประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีงานนมัสการประจำปี เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอติเทพ ฝาตา ที่ศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่กล่าวโดยสรุปว่า การก่อสร้างศิลปาคารในดินแดนบางส่วนของ สปป.ลาวกับภาคอีสานของไทย ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากพระธาตุพนมซึ่งเป็นการก่อสร้างตามคตินิยมแบบ อุบมุง^๔ นอกจากนี้ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลา^๕ยังส่งผลต่อการท่องเที่ยวที่นำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของบุรกรณ บิริบูรณ์ ที่วิจัยเรื่องการศึกษาเอกลักษณ์ด้านความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของประชาชนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ต่อดองค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยเพื่อสนับสนุนให้พระธาตุพนมเป็นมรดกโลกที่กล่าวโดยสรุปว่าพระธาตุพนมมีส่วนนำความเจริญด้านการท่องเที่ยวมาสู่จังหวัดนครพนม^๖

๑

^๑ ทศพล อาสัหาญ, “ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์): มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๗๒.

^๒ พระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง, ดุษฎีนิพนธ์สูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๐, หน้า .

^๓ อติเทพ ฝาตา.ดร. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม). สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(๒๕๖๒, หน้า .

^๔ บุรกรณ บิริบูรณ์.ดร. การศึกษาเอกลักษณ์ด้านความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของประชาชนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ต่อดองค์พระธาตุพนม. จังหวัดนครพนม. รายงานการวิจัยเพื่อสนับสนุนพระธาตุพนมให้เป็นมรดกโลก, ๒๕๖๐.

๖.องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพระธาตุพนมและพระพุทธรูปทเวินปลา เกิดจากตำนานอุรังคธาตุนิทานผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ ๑ แสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการศึกษาเรื่อง ความเชื่อของชาวพุทธอีสานเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธาตุพนมและพระพุทธรูปทเวินปลา

๗.สรุป

จากการได้ศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อของชาวพุทธอีสานได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม จึงทำให้มีความเชื่อเกี่ยวกับอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ว่าเป็นเรื่องจริงที่นำไปสู่การสร้างพุทธสถานในเส้นทางเสด็จมาของพระพุทธรูป ทำให้ความเชื่อของชาวพุทธอีสานได้มีพลวัตรหรือพัฒนาการที่ขับเคลื่อนให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาตามกาลสมัย นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีความเชื่ออื่น ๆ ที่เป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดศรัทธารวมอยู่ด้วย จนนำไปสู่การสร้างอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมา

๘. ข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฐานราก โดยอาศัยความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นที่อิงอยู่กับความเชื่อทางศาสนา ซึ่งพระธาตุพนมและพระพุทธรูปบาทเวินปลาเป็นศรัทธาภาพด้านการท่องเที่ยว เพราะเป็นอารยธรรมและวัฒนธรรมที่เกิดจากความศรัทธาของผู้คนในลุ่มน้ำโขง และตั้งอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสมมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเชื่อมโยงกับจังหวัดใกล้เคียงได้ โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปบาทเวินปลาที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์คือตั้งอยู่บนโขดหินในแม่น้ำโขง ที่ผู้แสวงบุญสามารถเข้าบูชาสักการะได้ในช่วงที่น้ำแห้งลงเท่านั้น และประเด็นที่น่าสนใจเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไปควรทำการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ คือ

๑. ควรศึกษาการสื่อความหมายของเครื่องสักการะบูชาพระธาตุพนม เพื่อทำความเข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของเครื่องสักการะบูชาพระธาตุพนม เช่น พานใบศรี ชันหมากเบ็ง และปราสาทผึ้ง เป็นต้น อันจะนำไปสู่การผลิตเครื่องบูชาสักการะเหล่านี้ในชุมชน

๒. ควรศึกษาการสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขงโดยมีองค์พระธาตุพนมเป็นแกนหลัก เพื่อสร้างเครือข่ายและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งจังหวัดนครพนมมีพุทธสถานสำคัญที่รอรับการพัฒนามากเป็นจำนวนมาก

๓. ควรศึกษาพัฒนาการของการบูรณะพระธาตุพนมในสมัยต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจเหตุผลการบูรณะในแต่ละครั้ง ซึ่งน่าจะมีเหตุผลอื่น เช่น การต่อยอดพระธาตุพนมในสมัยจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ที่มีเหตุผลทางการเมืองแฝงอยู่ เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. **อรัญคันทาน : ตำนานพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗.

ธวัช ปุณโณทก, **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทยลาว: ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์**

อีสาน, กรุงเทพมหานคร: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๓๐.

พระเทพรัตนโมลี แก้ว กุนโตภาโส. **อรัญคันทาน : ตำนานพระธาตุพนม พิศดาร**. พิมพ์ครั้งที่

๑๐. กรุงเทพมหานคร : นิลนารการพิมพ์.(๒๕๓๗).

พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖). **อรัญคธาตุนิทาน** ดำเนินพระธาตุพนม.

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ฯ จำกัด, ๒๕๕๑.

มหาสิลา วีระวงส์. **พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง ๑๙๔๖**. เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์มณฑล

ลาว, ๒๕๔๔.

อุดม บัวศรี. **วรรณคดีอีสาน**. ขอนแก่น : เอกสารประกอบการสอน (อัสสัมชัญ), ๒๕๔๐.

คุณสมบัติ/รายงานการวิจัย

ทศพล อาจหาญ. “ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม”. **วิทยานิพนธ์**

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) : มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม, ๒๕๔๒.

พระมหาบุญนำ ปรุกโก (คนหมั่น). **การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของ**

ชาวพุทธในล้านช้าง, คุณสมบัติสูตรปริญาพุทธศาสนดุสิตบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๖๐.

บุรกรณ บริบูรณ์, ดร. รายงานการวิจัยเรื่อง **การศึกษาเอกลักษณ์ด้านความเชื่อและ**

วัฒนธรรม ประเพณีของประชาชนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ต่อดังพระธาตุพนม.

จังหวัด

นครพนม. รายงานการวิจัยเพื่อ สนับสนุนพระธาตุพนมให้เป็นมรดกโลก, ๒๕๖๐.

อติเทพ ผาตา.ดร. รายงานการวิจัยเรื่อง **การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญค**

ธาตุนิทาน (ดำเนินพระธาตุพนม). สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์

๑) พระเทพวรมณี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

๒) พระครูสุตเจติยานุรักษ์ เจ้าคณะตำบลธาตุพนม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม

วรมหาวิหาร

๓) อาจารย์หมิง อภัยโส ปราชญ์ท้องถิ่นและไวยาวัจกรวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

๔) อาจารย์ประทีป มั่นตะ ปราชญ์ท้องถิ่นและไวยาวัจกรวัดพระธาตุพนม

วรมหาวิหาร

๕) แม่ชีน้อย นิงงา หัวหน้าแม่ชีวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

๖) นางอรทัย อภัยโส ประชาชนชาวธาตุพนม

๗) นายเรือง ป้องกัน ปราชญ์ทองถิ่น ไวยาวัจกรวัดโพธิ์ไทร (วัดพระพุทธรบาทเงิน
ปลา)

๘) นายสุชิน สีเพ็ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านเงินพระบาท

